

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартална 3 К. (1·20 рублі). :: Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Омелян Бачинський.**
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

II. рік.

Відень, 17 жовтня 1915.

Ч. 39—40.

Просимо вирівнати залеглу передплату, бо в противнім разі здержить ся висилку часописи.

Знищення українських земель.

Український народ чекав від війни одного великого дарунку, — національної свободи та самостійности. Але хоч ми бажали війни для сеї великої ціли, ми знаємо, що війна принесе нам також багато лиха й нещастя. Війна тільки в останніх своїх вислідах може дати кращу долю народови, — але наперед вона бере свої жертви, — нищить добробут країни, розливає людську кров, багато одиниць і багато околиць нищить страшним способом.

Значна частина української землі вже визволена з під царського пановання. Але се визволення ішло дорогою важкої боротьби з російськими військами, — село за селом, місто за містом, твердиню за твердинею треба було вогнем і кровю здобувати. Очевидно серед сього й спокійна людиність мусіла багато потерпіти, бо куди переходять армії, там за ними йде голод, пошести й нужда.

Але самі воєнні події ще не були би знищили нашої землі. Похід союзних військ ішов досить скоро вперед і більші битви тільки місцями знищили селянські оселі. Головна причина, чому українська земля з тої війни виходить страшенно зруйнована, се злочинний указ російської військової влади: великий князь Николай Николаевич приказав своїм військам у відвороті нищити й палити всі села та міста. Таким способом сей деспот думав перешити дорогу союзним військам, які наступали, — лишити їх без хліба та без хати, ніби в великій пустині. Але указ царського полководця відлив кого иншого. Австрійська й німецька армія на знищенню країни потерпіли небагато, бо мають власні засоби на свою потребу. Жорстоке нищення сіл і міст зруйнувало тільки самих мешканців тих країн, — тисячі й десятки тисяч людей лишили ся без даху над головою, без кусника хліба!

Найбільше діткнули сі розпорядки нас, Українців. Російські війська дістали приказ вивести з евакуованих країв усіх людей, — перегнати їх у середину Росії. Більшість тих людей се — Українці. Наші земляки цілими тисячами під козацькою нагайкою мусіли йти в далеку чужину, кидаючи свої рідні хати та села. Тепер вони там в Росії терплять голод і холод, мруть від хвороб, — а їх

доми лишили ся опустілі — без властителя, — може дістануть ся в чужі, ворожі руки...

За сей жорстокий злочин парат мусить відповісти колись перед історією і перед українським народом.

На сім місці збираємо вістки з здобутих земель, які дістали ся до преси; звістки проки-шо не все докладні й повні, — але досить ясно малюють велику руїну західної України.

I. Холмська губернія.

A. Полуднева Холмщина.

Замість потерпіло ще в першій місяці війни. Російське військо, що було уступило, вернуло ся по короткім часі і в днях 24—26 серпня 1914 р. уладило страшний погром за се, що мешканці вітали Австрійців. Двадцять кількох мушкетерів, членів міського комітету, без суду розстріляно кулями машинного карабіна. В часі салдатського „гуляння“ знову погибло або зранено кількадесять осіб. На Новім місті козаки зібрали всіх мешканців, поділили їх на Жидів і католиків і загрозили, що всіх вистріляють. Урагував нещасливих якийсь генерал. Через зиму в часі нового пановання Москалів відбували ся безнастанно ревізії і слідства; багато людей пішло в тюрму та на заслання.

Грубешівський повіт, полуднево-східна частина Холмщини, робить страшне вражіння. Родюча країна, з високою хліборобською культурою, — тепер знищена й опустіла. Більшість сіл спалена або знищена. Збіжжя не зібрані, — евакуація відбувала ся у червні, російські війська не могли спалити недоспілих нив, — хліб лишив ся на пні і в великій часті пропав даром, бо не було кому збирати. Вся худоба й коні вивезені. Населення російські власти евакуювали таким способом: козаки гнали цілі табори людей, — недоставало живности, діти мерли десятками. Лишив ся той, хто зумів десь заховати ся. Найсумнійше те, що українське населення в великій мірі емігрувало; десятки сіл стоять порожні...

Маємо подрібні відомости про деякі села.

Ощів (недалеко галицького Варяжа) не знищений; спеціально лишився двір, римо-кат. костел і плебанія.

Долгобичів — зацілів двір і мабуть ціле село.

Мірче спалене в цілості; знищена теж цукроварня. Українське населення емігрувало, польське вернулося по кільканадцятьох днях.

Потурин спалений цілий (і цукроварня), двір знищений.

Радостів, село багате й загосподарене, тепер стоїть пусте: українське православне населення виїхало, а господарства лишилися без догляду; двір і фільварок погорів.

Старе Село — спалених 40 хат, двір зацілів, лишилися селяне Поляки, що мають творити половину села.

Сагринь — згоріло кільканадцять селянських хат і двір; з мешканців лишилося 7 господарів-Поляків.

Модринець — двір знищений.

Модринь — з селян лишилося лише 4 господарів; двір знищений.

Метелик — погоріло село та двір.

Шиховичі — погоріли.

Крилів (над Бугом) — населення вивезене.

Холм у часі війни не потерпів нічого; не знати на нім ніяких слідів війни. Переходили туди маси евакуованого населення, що гинуло з голоду та спраги (відро води плачено пів рубля!).

Б. Підляше.

Російська армія з Люблинщини за Буг ішла через Підляше та гнала перед собою нещасливий народ. До кожного села заїздили козаки й підпалювали хати, — людям не лишали навіть часу вийти споміж полуміння. Всі мусіли лишати село й утікати, не знати куди. Богатші їхали возами, бідніші йшли пішки, несучи діти, піддержуючи старців. Деякі села йшли з хрестами й хоругвами, з священником, серед побожних пісень. Військо йшло головними дорогами, для емігрантів лишалися бічні стежки й доріжки. На перехрестях стрічалися ватаги з різних сторін, — часом уступали собі дороги, часом у сліпим жаху перед кулями передиралися вперед без пардону. Тут і там російські задні сторожі оружжем робили собі дорогу серед збігців, — напирив на них ворог. Раз-у-раз впадала юрба у сферу гарматного вогню. Тоді всі ховалися по лісах, по придорожних ровах, втікали в трівозі навпростець полями, — або вертали назад у знищені села. Всюди кругом червоніла пожежа. Козаки мали приказ палити лише стодоли та виганяти нарід, — але густі села горіли цілі, — заховалися тільки хати деє на боці.

Вишниця (місто) — спалена.

Ломази підпалено; народ вийшов на поля, але мусів утікати знову перед гарматними кулями, — всі в паніці ховалися до лісів або до ровів, повних води. З містечка лишився лише костел, антика й кільканадцять домів. Населення гине з голоду, кочує на згаріщах.

Біла — не понесла шкоди.

Із сіл спалені зовсім: Студянка, Росош, Полюбичі, Дубиця, Яблунь, Городище.

До деяких місцевостей емігранти дотепер не вернулися; так православні українські села Щижівка та Виторів зацілили, але стоять пусті.

Під Константиновом (північна Холмщина) деякі села спалені до останньої хатини.

Дрелів коло Межиріча (півн. Холмщина) — село замешкане Українцями; давня уніяцька парохія числила 2197 вірних. В 1875 р. прийшло тут до кривавої події: селяне уніяти не хотіли віддати церкви православному попови, відділ російського війська почав стріляти й убив та поранив кільканадцять осіб.

Дня 15 серпня приїхав туди відділ польських легіоністів і, побачивши церкву, почав переводити тут церковні реформи. Очевидець (один з легіоністів М. Домбровский) так се описує: „Несподівано зродився у нас плян віддати костел католицькій людности, звалити зверху ненависний православний хрест, відправити в косячку принайменше рожанець до Матері Божої. Разом з капітаном Снядовским, хорунжим Матковским і пор. гр. Красіцким упросили ми капеляна з полку кс. Зиткевича, щоби довше задержався у Дреліві. Тимчасом ми почали приготувляти костел... По драбині вдерлися на верх. Тут один з рядовиків 5 баталіону, ов. Н., бляхар по фаху, в кількох мінутах покінчив з дахівками верха. В чверть години православний хрест, зрубаний сокирою, лежав уже під стіною плота. Верх косячка був вільний... В церкві, — донедавна православної, господарив в оточенні нас і народа капелян польських військ... (Wiadomości polskie у Пйотркові ч. 44).

Лісна коло Білої (північна Холмщина). Тут був колишній католицький кляштор, який замінено потім на православний монастир. Ліснянський монастир став визначним огнищем русифікації в Холмщині; в жіночій школі при монастирі обривалися теж русофільські дівчата. Ціле село замешкувало виключно православні Українці, бо католикам не дозволено в Лісній ставити домів і купувати землі. Разом з російським військом виїхали монахині й забрали також загально почитану ікону Богородиці. — Дня 16 серпня приїшов до Лісної відділ польських легіоністів під проводом капітана Снядовського. Легіоністи зайняли монастир і церкву та замінили її на римо-католицький костел. На пам'ятку сього полишили на костелі таку напись у польській мові: „Сей костел по 40 літах реституував капелян польських військ кс. Цепіхал в присутности свідків: кап. Снядовського, поручників Каміньського та Жмігродського, об. Домбровського, жовнірів з бригади Пілеудського й численних зборів окружного народу. Дня 16 серпня 1915 року“.

Пам'яткову таблицю з хорів і православний хрест на пам'ятку відокремлення Холмщини спалено на подвір'ю монастиря (Пор. „Dziennik narodowy“ в Пйотркові ч. 119).

II. Сідлецька губернія.

Сідлецька губернія тільки в північній частині має тепер українське населення, хоч колись у тих околицях були численні уніяцькі парохії. Ся земля розмірно не знищена, бо Москалі уступили дуже скоро.

Від Соколова до Сідлець великих змін не видно. Знищені тільки стації: Чижів, Зеленець, Похів, Терблинка, Теляки, — звичайно, спалені.

Малкinya заціліла, бо несподівано показався цепелін і російські відділи, призначені до нищення, у переполоху повтікали.

Радинь, давня окраїнна уніяцька парохія, — незнищений. Парчів — не знищений.

Межиріч — тут була дводневна битва; околиця через се потерпіла.

3 мобілізаційних днів у Болгарії.

Прийшло ся мені пережити другу мобілізацію в так короткім часі.

Давно вже про неї тут говорили й чекали її, та певного речинця не вмів ніхто означити. Вей говорили про вівторок 21 вересня, та вівторок перейшов, а мобілізації не було. Прийшла й середа. В вечері того дня сидів я з віцепрезидентом парламанту д-ром Момчиловим і парламентарним послом Миколою Харлаковим. Др. Момчилов вернув щойно з засідання парламентарних груп.

„Сьогодні в вечері їду до дому, остання перешкода усунена — Генадвєсти помирили ся з д-ром Радославовим, — а за два-три дні приїду тут до вас вже в мундурі. Ну, Українці, за діло; не гайте часу, беріть Київ, пора вже й на вас,“ — почав розмову наш великий приятель. І почалась розмова про Україну, — про вільну Україну та її значінє для забезпечення дальшого вільного розвою Болгарії й цілого Балкану.

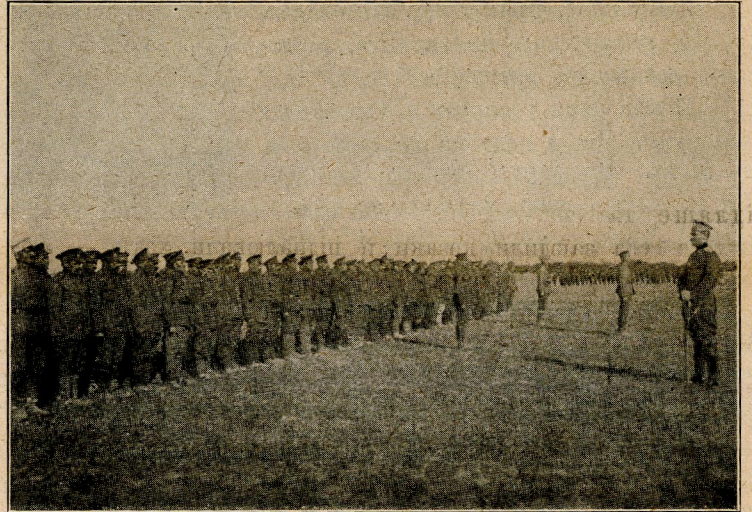
Треба було прощатись, бо о 11 годині відходив поїзд до Горної Ореховиці. Вже в ночі о 3 годині почали бити

в історії їхнього народу. Се-ж має повстати та нова, хоч властиво стара зєдинена Болгарія, мрія всіх найкращих синів Болгарії. — Македонія, Македонія, країна мук і страждань, має бути прилучена до Болгарії.

А товпа росте й росте... Йде під парламент, міністерство заграничних справ, австрійську й німецьку лєтацію. Тут усюди овації. Вже є й у сербської:

*„Но йде день, на крвавь бой
Тогасъще дойде нашій редъ,
За всичко смѣтка ний держимъ
И мотѡ ще си отъзмѣтимъ!“*

А біля полудня вже все в мундурах. В мундурі вже запасний полковник Раковський, наш приятель др. Петров, редактор „Новъ Вѣкъ“ Статев, — годі й вичисляти, всі вони в мундурах. Біжу до редакції „Камбани“. Редакція та друкарня замкнена. Де редактор Христо Станчев? — питаю малого редакційного хлопця. — „У македонсько-одринських ополченців — касарня Априлов“, — відповідає. Трам-

Образки з мобілізації в Болгарії. Македонці-добровольці (болгарські січові стрільці).

дзвони на всіх софійських церквах. Софійців і весь болгарський народ сповіщувано про мобілізацію. А ранком заворушилось все в городі. Почались маніфестації. Перша почала гімназіяльна й університетська молодіж.

*„Союзници розбойниць,
Коварни, подли и безъ срамъ.
Обрахте ни, ограбихте
Отечествения нашъ храмъ!“* —

нагло залунав могутний улюблений гимн. Се йшли зі співом сеї тепер так тут популярної пісні довгі ряди болгарської молодіжи. — На переді прапори: болгарські, австрійські та німецькі. А довкола них товпа народу, всі з піснею на устах. Німецькі прапори в білий ясний день у Софії. Подумайте тільки, тут, де літами повівали царські російські прапори, де співали царські гимни, де російські генерали й конзулі рядили, неначе в себе в якійсь курській і тамбовській губернії.

А ті прапори несла молодіж. Вона, як і всюди в усіх народів, перша відчула се більше почуттем ніж розумом і викинула нові прапори на знак протесту проти старого режиму, старих порядків. Се-ж переломова хвиля

вай не курсує, — біжу пішки. Касарня Априлов — се „училище“ — народня школа. — На другім кінці города. Великий, чудовий новий будинок.

Софійська міська школа замінена в сю хвилину на касарню. А в ній неначе в улію. Тут Македонці з усіх сторін. Є тут вони зі сходу з тракійських гір, є з Малої Азії, є від грецьких границь аж десь зпід гори Олімпу, є і зпід румунської — Добруджанці й головна сила, се з тої нещасної окривавленої Македонії, від охридського озера Шар Плянїни, Струмїца та Кавали.

Ще не всі умундувані. Чорний сурдут інтелїгента побіч мужицького кожуха — сивоволосий старець, обкритий весь орденами з суворим зором, і молоденький хлопець з радісно блискучими очима. В мене воскресают з непоборною силою ще такі недавні, такі дорогі картини. Се-ж так було в нас там на подвірю „Академічного Дому“ на вул. Супінського, в „Дяківській Бурєї“, в Бурєї на вул. Курковій, — там у нас у Львові. Се-ж було й там у нас так само.

Вони ставали в ряди на великім подвірю школи, коли я надійшов. Короткий приказ і все затихло. Виступив мо-

лодій офіцер. „Момчета“ (хлопці) — за хвилину будемо вчити ся дуже простих річей: „вліво, вправо“. Се може й нудне, та не легковажте собі того. Се основа, се добре роблять Німці — й тому побили всіх. З Богом! І вже відійшов до другого відділу. І знов коротка команда. Довгі ради розсипують ся в дрібні відділи та виходять на недалеке поле, щоб шуструватись: „вліво, вправо“.

Переді мною переходить відділ за відділом. Надходить новий відділ. Вже здалека чую голосну, енергічну команду: „лева, десна“ (ліва, права), раз, два. Відділ минає мене. Поза ним великий мущина, з довгою русавою бородою, ясними очима. Се-ж редактор „Камбани“ Хр. Станчев. Підбігаю. Здрастуй — здрастуй. Відділ іде, він командант, капраль, два ордени з попередньої війни на грудях. — Перекидаємо ся гарячково словами, бо служба, немає часу на розмови. „Нас Македонців уже більше, ніж 50.000. Ми окрема дивізія, маємо свого команданта, дістаємо кавалерію, артилерію і т. д.“

Немає часу говорити. Стискаємо собі руки. Він у поле на вправи, а я до міста. По дорозі стрічаю офіцера. Він здоровить мене, махиально відклинаюєсь. Мундур змінює людину. Він приближаєть ся та підходить до мене.

Один з визначних членів аграрної партії. — „Ми зробили своє, каже, — як політики зробили все, щоб не допустити до того, але коли се стало ся, ми тепер всі, ціла опозиція, сповнимо свій обовязок як жовніри.“

Клоню голову. Не тільки болгарські аграрії, але всі найбільше завзяті русофіли стали тепер в один ряд. Дали великий доказ культури й політичної дозрілості.

Наці представник у Софії др. Лев Ганкевич, редактор „Камбани“ Христо Станчев і дел. Польсь. Нар. Комітету др. Станислав Грабовський.

В передодень мобілізації головний орган русофілів „Мирь“ помістив прегарну статтю парламентарного посла Бориса Вазова „Опозиция, правительство и отечество“. В ній каже він: „Будучність ще покаже, хто має слухність, а хто не має, чи опозиція, чи правительство. Одначе тепер ми пожертвуємо все для нашої дорогої вітчизни“. „Коли розвиваєть ся знамя Болгарії й її армії, ми мусимо звинути наші партійні прапори. Так поступають усі народи, що займають видне місце в людстві, так поступить і болгарський народ...“

Я пригадав собі мимоволі наших русофілів.

Ні, немає інших таких на цілім світі. Се була одинока на світі порода, болючий гнилий рак на нашім організмі.

Що дня напливають нові громади до Софії. Ідуть суворі Шопи з поблизьких гір, якісь неначе грізні, ідуть Кінстендиляне, веселі й не такі грізні, ідуть з полудня, півночі, ідуть з усіх боків.

А все таке поважне, таке серйозне, святочне.

Не видно п'яних, не чути криків, хіба знову залунає якомсь так спонтанічно сей улюблений гимн

„Союзници, розбойници.“

А йдуть усі — Болгари, Жиди, Вірмени — всі, хто тільки не сліпий й не кулявий.

Софія, 27-го вересня 1915.

Др. Лев Ганкевич.

Над горішньою Стрипою.

І. Чужинці в Українських Січових Стрільцях.

„Ось полянь, які змари летять
Від Дамаска й Галаду!
Се йде Ассур, Гебреям несе
І руйну й загладу.“

„Ось полянь, червоніють поля,
Труп на труні усюди.
Се підняв ся страшний Вавилон
На загладу Іуди.“

І. Франко: „Мойсей“.

(Зміст: Початок оповідання з пустого села. Про кого мова? Що се був „Шерборк-клуб? Його засади й інтендант. Як Шерборк-клуб пішов на патрулю? Як йому з початку поведло ся і як опісля вмотав ся в боротьбу з цілою ротою Москалів. Смерть Стахова. Як ті, що мали полонених, самі стали полоненими? Обработані й на смерть призначені. Несподіваний ратунок. Де тепер співає Шерборк-клуб? Кінцева замітка).

В однім з опущених сіл над горішньою Стрипою рух і веселість; в офіцерській менажі першого курія Українських Січових Стрільців, що містить ся в якійсь опустілій селянській хаті, сидять кругом стола на всіх лавках і тапчанах

стрілецькі офіцери, їдять вечеру й голосно гуторять. Нині вечера остільки незвичайна, що офіцерська менажа має гостя з другого курія, загально любленого сотника Дмитра Вітовського, котрий прийшов до Полкової Управи в урядових справах. По полагодженню тих справ запросили його на вечеру й тепер разом гуторять так весело, якби на дворі не було ні понурої осени, ні студеного вітру, ні глибочезного болота, ні недалекої боевої лінії.

Оповідують собі про всячину з найновіших часів, з останнього атакую Москалів і т. д.

„А я оповім вам“, каже Вітовський, „як я зробив раз командантом патрулі Жиди з моєї сотні і що з того вийшло“.

— „Котрого?“ — запитали хором офіцери.

— „Шварца“.

— „Та се з мого повіту!“ — крикнув старший десятник посол Новаковський: „молодий, може двадцятьлітній хлопець, бувший гімназист, син властителя реальности з села Похівка. Памятаю, що він усе симпатизував з українським рухом і зголосив ся до Українських Стрільців ще в часі творення

відділу в моїх сторонах. Був з богородчанським відділом тиждень у касарні, опісля декілька днів у Станиславові, а як у Стрию перебирали стрільців, він усякими способами старався лишити ся при наших стрільцях, що йому й удало ся. Любили його в обох курінях за великий гумор і добрі дотепи. Памятаю з численних його дотепів тільки один: „Я, казав він, уже цілком не тільки зукраїнчив ся, але навіть змужичів, бо колиб я не памятав, що кому винен, то се не було б нічого дивного, — тимчасом я забув, що хто мені винен“. І дійсно треба признати, що він цілковито зжив ся був з нашими хлопцями“.

По тім вступі сотник Вітовський почав оповідати: „Як ми ще були в Карпатах, зібрало ся в моїй сотні дванадцять хлопців, самих співаків тай оснували собі т. зв. „Шербор-клуб“. Назву взяли від малярських слів „sör“ пиво і „bor“ вино та бавили ся весело, хоч ні пива, ні вина не бачили. Все співали, чи зле нам було, чи добре, чи зимно, чи тепло. А між собою завели цілковитий комунізм; все в них було спільне — і хліб і біле і гроші. А грошей мали подостатком, бо їх інтендантом був Шварц, що знаменито господарив, а ще ліпше грав у карти. Коломийок знав він таку масу й такі ріжноманітні, що навіть наші хлопці дивували ся, відки він стільки їх знає. Ми всі були з нього дуже вдоволені й то під кожним оглядом. А тепер скажу вам, як мій Шварц пропав разом з цілим „Шербор“-клубом. Було се в зимі 1914 р. — Сніги були вже великі, — а ми стояли в скільських горах у селі Жупане. Я мав вислати стежу в напрямі села Хітар (Hutar), щоб розслїдила, де стоять Москалі та скільки їх. Вислїд спостережень сеї стежі був для мене особливо важкий. А що Шварц мав великий сприт і був добрий жовнір, зробив я його командантом патрулі, хоч був він ще звичайним стрільцем. Розуміть ся, на сю стежу зголосив ся зараз добровільно цілий „Шербор-клуб“ (з вїмкою одного) й ще двох стрільців зпоза того клубу. Хоч між ними були й вїстунці, а я між своїми вїстунами маю і таких, котрим не постыдав ся-б і сотню повірити, ніхто з них не показав найменшого невдоволення з того, що командантом патрулі іменував я звичайного стрільця. Бо всі любили Шварца. Кличу я його й кажу йому тільки: „Маєш принести добрий „мельдунок“, зо двох-трьох живих Москалів і — вважати“.

— „Все буде, як цукорок“, — відповів Шварц і пішов на чолі стежі в визначенім йому напрямі. На дворі ще не світало. Стежа мала вернути в вечері. Але сонце вже давно зайшло й ніч запала, а Шварца не було. Вкінці прийшов я до переконання, що Шварцови трапила ся якась недобра пригода. Аж на третій день вернув один з тої стежі, Лотип, Осип Єндрик з Ризи, що також був у моїй сотні й оповів, що Шварцови вдало ся зловити п'ятьох Москалів, але він занадто осмілений поведженнем удав ся непотрібно в битву з цілою ротою Москалів, котра вкінці окружила цілу нашу стежу й узяла в полон. Дорогою до Тухлі навчили наші хлопці Шварца „Отченаш“, аби Москалі не вважали його за Жиду. Єндрикови вдало ся якось утікти, иншим ні. По довшій часі втік з полону також другий член тої стежі, гімназист Стефан Сувала з Порудна, яворівського повіту. Він досі в моїй сотні“.

Я зараз вибрав ся до сусіднього села, щоби від Савули довідати ся ближших подробиць про полонення Шварца. При тім переконав ся я, що подільські села бувають такі великі,

що один курінь просто пропадає в них і тяжко його відшукати. Вкінці віднайшов я другий курінь і сотню Вітовського, а в ній і потрібного мені оповідача. Про Шварца оповів він мені таке:

„Шварц, малий присадкуватий брюнет з синіми очима й чорними вусиками, був знаменитий оповідач і через те любили його не лише в нашій сотні, але й в обох курінях. Навіть як була найбільша біда і студїнь, — то Шварц бавив і грів усіх своїми дотепами. А пропав він ось яким способом: Памятаю, як нині, — була то субота 6 грудня о 6 годині рано, як наша стежа вийшла в напрямі до Хітара. Село Вижлів застали ми таке спалене, що лише кілька хат лишило ся. У Вижлові загрили ми собі консерви, при чім Шварц жартував: „Їджте, каже, бо инакше Москалі зїдять“. В часі, коли ми снідали, один з товаришів стояв на сторожі. Він дав нам знати, що чути якийсь свист. Ми вийшли на подвірє, але неможливо було щось побачити, бо мряка була сильна. Ми збрали ся і пішли, як приказано. Увійшовши яких тисячу ступнів лісом, почули ми крик і лаєння пса. Недалеко була лісничівка. Ми розстрільною полягали в рові при лісній дорозі, фронтом звернені до лісничівки, й дивили ся, чи хто не вийде. За якийсь час виходить на ганок Москаль без кріса й шапки та розглядаєть ся. Тоді вискочив з рова мій товариш Володимир Снак з Мечишова (коло Бережан) і голосно крикнув до Москаля: „Стій!“ Москаль підніс руки в гору й почав просити, щоб його не вбивати. Тоді вийшли з рова й інші товариші та стали розстрільною на подвірю лісничівки. Від зловленого Москаля довідали ся ми, що в середині є ще чотирьох салдатів. Шварц дав приказ мені випроводити їх з хати. Я увійшов до середини, а вони зараз піддали ся. Питаємо їх, що вони тут роблять, а вони відповідають, що заблудили на патрулі. Тоді запитав їх Шварц, чи пішла яка більша московська патруля в нашу сторону. Вони відповіли, що ні. На те каже один з нас: „Уважайте на правду, бо як зустрінемо яку вашу більшу стежу, то насамперед застрілимо вас“. Тоді один з Москалів признав ся, що якась їх більша патруля вийшла перед ними, але не знає, куди.

Ми дали їм хліба й чаю, вийшли з лісничівки, а маючи навіть більше полонених, ніж хотів сотник, рушили з поворотом на Вижлів. Я і Гриць Стахів ішли, як „око“. Входимо до Вижлова, а ізза якоїсь розваленної печі (хату цілком спалено) вилазить вісьмох Москалів з крісами. Поставили вони, стали й ми. Вони кажуть: „Земляки, ходіть до нас!“ Я та Стахів кричимо: „Стій!“ Вони не хотіли піддати ся. Тоді ми дали до них кождий по стрілові та зранили одного. Стрілили й вони до нас і поховали ся за піч, відки почали втікати в противний кінець села. А зі сторони, куди вони втікали, почав сипати ся на нас сильний огонь (як ми опісля побачили, йшла проти нас ціла рота). Наші товариші, що тимчасом підбігли до нас, посували ся вперед і кричали до Москалів: „Урра! Піддайте ся, бо вас поколемо“!

Товариш Ковалик з Долинщини, не знаючи ще, яка сила йде проти нас, радив нам перестати стріляти. „Нехай Москалі перші вистріляють свої патрони, а тоді ми їх половимо“. Стрільянина тривала коло години, аж поки ми не вистріляли всіх патронів. Сріляти ми мусіли, бо Москалі обходили нас з усіх сторін. Вкінці товариш Стахів, наладувавши в останнє кріс, вимірив у купу Москалів й убив їх

офіцера. Зате дістав зараз дві кулі, одну в чоло, другу в груди та впав мертвий. Шварц також стріляв безнастанно. А як нам уже не стало патронів, зловили нас усіх і повели назад, де стояла московська резерва — яких шістьсот людей. Офіцер, що провадив ту резерву, сильно лютував на нас за те, що ми доостанку боронили ся, приказав відобрати від нас усі річи й заявив, що кожного другого з нас розстріляє зате, що ми зранили їх офіцера (він не хотів признати, що ми його вбили; про се довідали ся ми опісля від салдатів, котрі сказали нам, що тіло того офіцера виставлене вже в церкві).

Від одних відбирали ще салдати річи, а других уставляли вже до розстрілювання. Між останніми був і Шварц. Втім упало шість наших прапелів на Москалів і таки в наших очах вбито тридцять до сорок салдатів. То Лотиш Єндрик, котрому вдало ся втікти, дав знати нашій артилерії, де саме стоять Москалі (Єндрикови вивішали Москалі цілу родину).

Москалі в переполоєї подали ся назад. Але нас забрати не забули. Завели нас до якоїсь хати, де нас сторожили. По якімсь часі прибіг козак і крикнув: „Беріть полонених і втікайте, бо офіцер із салдатами понав в австрійський полон!“.

Нас випровадили з хати й скоро повели в напрямі на Тухольку. Було страшно зимно, а ми були дуже голодні. Москалі не дали нам нічого їсти. О одинадцятій годині вночі привели нас до Тухольки й помістили в школі. По дорозі трохи не кождий стрічний Москаль кричав до нас: „Е!

Ви добровольці! Повиснете!“ Цілу дорогу Снак і Ковалик учили Шварца Отченашу.

В Тухольці привели до нас Москалі свого мужа довіря, почтового урядника Рутовського зі Львова, котрий подививши ся на нас, потвердив Москалям, що ми українські добровольці. З Тухольки до Стрия вели нас пішки, а зі Стрия до Львова їхали ми залізницею. У Львові вдало ся мені втікти. Потому довідав ся я від знайомих, що мої полонені товариші отримали по дві пригорці сухарів і з тим поїхали під караулом до Росії. По довším часі прийшло від Ковалика письмо, що „Шербор-клуб“ поміщений у Петропавловській кріпості. А ще потому написав і товариш Іван Паславський, але вже з Сибіру, з тобольської губернії“.

Так представляеть ся історія одного з нечисленних* чужинців, що знаходять ся в рядах У. С. С. На першу сильветку вибрав я нароком Жида, бо Жиди найкраще примінують ся до обставин, серед яких приходиться їм жити, та через те становлять немов перехід від наших хлопців до чужих. Відтворенне психіки сього інтересного типу лишаю будучим творцям історичної повісти з наших часів, котрих вдячним завданням буде представити мотиви вступлення до стрільців чужинців і їх почування між ними. В данім випадку вважаю влучною Франкову інтродукцію.

Др. Осип Назарук.

* Статистику чужинців в У. С. С. гл. в моїй книжці п. з. „Слідами Укр. Стрільців.“ Тут зазначу, що чужинці на загал представляють ся незде. З огляду на духову емуляцію я особисто заявив ся би за приманнем їх у наші ряди.
О. Н.

Кривавим шляхом.

IV. В московськiм ярмі.

Минули теплі дні; пожевклими листками
Заслали ся поля. А зодом білий сніг
Присипав стоки ір з окопами й ровами,
Запрошуючи все на зимовий нічліг.
Та бач не довелось Карпатам спочивати,
Бо день і ніч їх сон трівожили гармати.

Бо сперлись тут полки, як дві гранітні стіни,
І тараном товкли об себе день і ніч;
І сіяли кругом загибель та руйну,
Кістками мостячи яри ірських узбіч.
Греміли воздухи, стогнали темні бори,
Лилась невинна кров, ридало людське горе.

Де ділась лїпота дрімучого Бескиду
І хто розрушив храм чудової краси?
Бог смерти та руйн простер над ним егиду
І в попелі ляли відвічній лїси.
Лиш стовбурі стремлять, немов піднявши руки;
Над ними гомонять і кричуть зично круки.

Минали місяці; прийшли Різдвяні свята
Й ніхто їх не стрічав у галицькiм селі.
Не вдарив в церкві дзвін. Україна розпята
Від болю і журби приникла до землі
І ревно плакала над свіжими гробами,
Що постелились скрізь — долинами й горбами.

Тимчасом з півночі зліталось гайвороння,
Клювало організм і душу темних мас
Та накладало всім закони беззаконня.
У храмі Юрія огонь жертвенний загас,
Бо Архипастир наш карав ся на Сибірі
За те, що не схитнувся у прадідівській вірі.

А разом з ним сотки чільних синів країни
З азійських пустарів на крилах жалю й тури
Злітали день і ніч на ниви України.
А в тюрмах тисячі від голоду й недуги
Вмирали в самоті без словечка відради —
Зате, що не пішли на шлях підлости й зради.

І пустка залягла давні церкви та школи.
Бо хитрїй вовки закрались до заград
І кинули між люд отруту коромолі
І сколотили мир. Повстав на брата брат;
Забув свій рід, зложив до гробу туго волі, —
Почала ся сумна трагедія неволі.

Як той погубний гриб, ширила ся проказа
Під ляскiт напайок по селах і містах.
Один Перемишль ще стояв, немов оаза,
І сіяв серед орд страшину погубу й жах.
Лиш він зорів нам в сї трівожені темні ночі;
На нього, мов на храм, дивились наші очі.

П. Карманський.

Під портретами предків.

(Докінчене).

Нараз, якби її хто по голові знечевя вдарив, хтось застукав у двері.

„Позвольте, пані-матко, до нас. Хочемо випити на ваше здоров'я.“

Не відповіла нічого. Що було відповідати? Хитала ся: йти, чи ні?

Треба піти. Годі їх сердити. Мститимуть ся на людях і на їх маєтках. В хаті мала всілякі родинні памятки — понищать. Хоч як тяжко, — треба вийти до них.

Звела ся з постелі, перейшла гостинну кімнату та стала на порозі в їдальні.

Запах вина та страв, чути російський юхт і московський квас, в кімнаті повно тютюнового диму.

Крізь дим, мов крізь мраку, бачить червоні, розпалені лица, широкі непевні рухи та блискучі гузики й очі. Котре гузик, а котре око? . . .

Вино робило своє . . .

„Не гнівайте ся, добродійко, що закралась до вашої пивниці. Але на війні то так, як у того цигана: треба піднести сокиру, бо ще хто вкраде. Так і ми. Треба випити вино, бо інші випють. Що, ні?“

„Як думаєте . . .“ — відповіла спокійно.

„А ви не були-б такі горді — почав інший — та сіли поміж нами.“

„Спасибі — постою хвилину.“

„Думаєте, що тільки ваші офіцери образовані люде, а ми необтеси. Просимо переконати ся, що й ми з „солідними жінками“ вміємо як слід поводити ся.“

„Я не цікава.“

„Не цікава . . .?!“

Хвиля мовчанки. „Ну випиймо на здоров'я хазяйки!“

„Випиймо, як звичай велить.“

Дзенькнули чарками, випили й знову тихо.

Глукий настрій.

„Гай, гай! — почав той, що по українськи балакав. — А поза тим гаєм та ще один гай! . . . Не легка то річ війна! Не одно чоловік зробив таке, що без війни не зробив би. Просто — чорт знає що. От возьмим нас. Напали на чужу хату, пемо чуже пиво, їмо чужі кури. Тьфу тобі з такою роботою. Хибаж воно годить ся?“

„Як думаєте“ — відповіла їмость.

„Я думаю, що не годить ся, але треба, — бо треба, тай кінець. Мусити нам, добродійко, вибачити.“

„Мушу. Та ви й без мого вибачіння обійдете ся.“

„Певно, що обійдемо ся, але все воно якось приємніше, як ніхто на чоловіка косим оком не дивить ся, мов на якого звіра. Розгостіть ся, добродійко, між нами, ми люде з товариською огладою. Самі лінійні офіцери, не щобудь.“

„Мені байдуже, які. А розгощуватись не буду, бо я не в гостині. Я в своїй хаті.“

„Се правда. В своїй та ще в якій! Хата, мов палата, а сад, як у якого графа. Квіти, алеї, овочі. Краса. Я вже й гуляв по ньому. Вже й овочів кушав. Славні в вас грушки. Самі й розпливають ся в роті. Пальці лижи!“

„Мій муж кохав ся в овочах, я люблю квіти.“

„Сама благородніша пристрасть“ — запримітив командант.

„Тай посудина в вас дорогоцінна, образи, меблі. Старосвітчина.“

„Мій муж походив із старого попівського роду, я з козацького. Переховало ся дещо по предках.“

„А, се приємно, „очень“ приємно! Здасть ся тобі, що предки не переставили ся на другий світ, лиш частина їх лишила ся тут і дивить ся на тебе.“

„Так, пане команданте, чую, що вони тепер дивлять ся на мене.“

„Особливо тії портрети старосвітських госпож у своїх дивацьких костюмах — подобали ся мені.“

„Так особливо вони, мої попередниці аж до пра-прабабки дивлять ся на мене.“

„Нема що казати — гарні малюнки — самі роботи „первійших майстрів“, — як казав покійний Котляревський, тоже воєнний чоловік.“

Очі всіх повернули ся на стіну, на котрій довгим рядом висіли почорнілі портрети жінок, дуже подібних до себе й у такім самім одязі. Жупан, мов у Мазепиної матери, золотом перетикана чілка, на лебединій шиї шнурок великих перел. В руці молитовник і квітка, яку котра з них любила. У тої троянда, в другій жовтий чорнобривець.

„Який у них незвичайний погляд. Дивить ся на тебе така Богородиця ніби ласкаво, а ніби з погордою, так, що не знаєш, що їй відповісти.“

„Колиб у життю з такою стрінув ся, то був би „в очень затруднительном палаженні“. Їй Богу! . . .“

„Се мої попередниці в роді. Остання з них, то мати!“

„Невжеж! Тому такі подібні до себе, мов дві краплини води.“

„Чому не вина? — зареготав ся командант. — Так випиймо-ж по чарці!“ — Випили.

„А ще просимо вас сказати, чому убрані тії добродійки однаково, аджеж нема нічого в світі більше змінного, ніж жіноча мода.“

„В нашій родині був такий звичай, що мати передавала найстаршій донці в день шлюбу отсей родинний одяг. Донька портретувала ся і пізніше знов передавала своїй донці. Так дійшло аж до мене.“

„А ви?“

„Я доньки не маю. Лиш сина одинака в Січових Стрільцях. Тому й перли завісила я на шиї Пречистої в Зарваниці, щоби наші сльози не лили ся намарно.“

„А одяг?“

„Одяг піде зо мною до гробу.“

„То гарно. Їй Богу гарно. То навіть очень поетично.“

„Романтично, — підхопив інший. — Мов у театрі. Я був на одній драмі . . .“ почав, але йому перебили.

„Так ви кажете — почав командант, — що в вас син, січовий стрілець, значить, такий мазепинський сердючок, що рад би всіх Москалів у ложці води втопити. Ну, нічого, се гарно, гарно . . .“

„Авжеж, що гарно, на погане його не пустила-б, Росія поневолила нас, забрала нам нашу державну самостійність і хоче забрати народню окремішність. Переслідує мову, спільне розвиток культури. Хибаж ми можемо не бороти ся з нею?“

„Поневоле, переслідує, знущаєть ся . . . стара українська пісня. Та позвольте, що ми її не будемо тепер співати. Хиба колись, — як війна скінчить ся і то на инший „глас.“ А тепер може ви сказали-б нам, які офіцери ночували тут передучора й куди вони забрали ся, почувши немилий для них російський дух. Се нам дуже интересно знати, а від ваших мужиків годі щобудь путнього довідати ся. Втікають або брешуть — се їх тактика.“

„Здорово брешуть. Учора, як мені якийсь дядько вказав дорогу, то за малу хвилину був би попав ся прямо ворогови в руки.“

„Так, так. Одна собака лає, а друга втікає — почав командант наново. — Се вислід вашої мазепинської роботи.“

„Ех, дурні-ж бо ви, дурні.“

„Пане! — відозвала ся їмость. — Перед хвилиною хвалили ся ви своєю освітою й огладою. Чи так говорить освічена людина?“

„Не будемо спорити. Простіть! Але до річи. Скажіть нам щось цікаве. Дуже вам будемо вдячні. Готові навіть випити ще одну чарку за здоровле гарної хризантеми в отсім старосвітським букеті“ — закінчив, вказуючи театральним рухом на їмость і на портрети.

Відповіла згiрдним поглядом.

„За кого ви мене маєте, пане? Я мала-б говорити вам про рухи нашого війська — я? Як смієте ставити до мене такі бажання ви, що хвалите ся своєю огладою? Чи не знаєте, що такими питаннями в найвищій мірі обиджаєте мене, безборонну жінку, обиджаєте як . . .“

„Пані, просимо не кінчити речення, а для вашого добра скажемо одно: добре слово кости ломить. Така наша вдача. По доброму можна з нами все, по злому нічого. Як скажете, куди й пощо пішов ваш синок, отсей мазепинський сердючок, то я можу післати за ним моїх людей і привести його, як школяря, що зі школи втік. Ручу, що не станеть ся йому нічого. Вибемо йому з голови або з чого там иншого ті українські „дурачества“ й вернемо вам сина, одинака, котрого ви так нерозважно післали майже на певну загибель. Хибаж у тім є що злого?“

„Я його не слала. Пішов сам, куди кликала совість і внутрішній непереможний голос, котрий нині цілий наш край взиває: до зброї! Я його не слала, але я йому шлю в отсій хвилині мов материнське благословенне перед лицем Бога й отсех моїх предків, — на бої і труди, на рани та муки, як треба, на горду, смілу смерть.“

Зрозуміли? . . . А вас дуже прошу не забувати, що я Українка, мати січового стрільця, і коли жінка, коли газдиня має ще нині у своїй власній хаті якебудь право, так домагаю ся від вас, аби ви мене подібними питаннями не обиджали — ви люде з освітою і товариською огладою!“

„Ну, так. Розумієть ся. Жінкам належить ся пошана, як вони „любезні,“ ввічливі і послушні, одним словом, — як вони жінки. Але як роблять з себе героїв, кричать, горойжать ся, як не хочуть сказати навіть того, що нам потреба, то з ними можна инакше.“

„Инакше?“

Очі її розширили ся, постать випрямила ся, плечі

оперли ся об одвірки. Кров зашуміла в голові, мов вода на лотоках.

„Як-то инакше?“

„Ми вас можемо зневолити.“

„Зневолити? . . .“

Підійшла до них і кинула на стіл одно слово:

„Підлі!“

Счинив ся заколот і гамір. Люде, крісла, портрети, слова змішали ся в одно й пустили ся ходором довкола хати.

„Підлі — підлі — підлі.“

* * *

Коли російське військо забрало ся з села та люде не сміло стали вилазити з лісів і дебрів, дяк підійшов під приходство. Був вечір, червона, соняшна заграва горіла на відчинених, блискучих вікнах дому. По камінних засмічених і заболочених наїзником сходах увійшов на ганок і непевно відчинив клямку.

В ідальні все було порозкидуване, поломане, побите. Під стіною лежала їмость. Нежива. Біля неї хрустальна старосвітська чарка, з котрої командант запивав ся вином. Чарка була розбита й оббрижкана кровю. Відбула дорогу з його рук до її голови.

В хаті робило ся сіро. Сільська вечірня година. Старі жіночі портрети в жупанах, як у Мазепиної матери, з золотом перетиканими чілками та зі шнурками перел на лебединих шиях — вкривали ся сутінками ночі, мовби вбирали жалобу. Тільки їх очі світили ся якось зловіщо — ще з більшою гордістю і погордою. Мов оживали . . .

Богдан Ленкий.

Тов. Павлову.

*І знову кров, гаряча кров
Зросила рідний край.
Веселий вчора ще, здоров,
А нині — умирай.*

*Ще вчора мивсь, мов річка та,
Бадьорий, гордий спів,
А нині зсипіли уста
І голос занімів.*

*Ще вчора серце било в нім,
Летіли рої дум,
Де рідні люде, рідний дім.
Пощо? Хиба на глум!*

*Ще вчора мрії золоті
Снувались в голові,
А нині, нині — мрії ті
Летять оттут в рові . . .*

*Прощай, товаришу! Прощай!
Ти згинув як герой,
Прийме тебе твій рідний край
На вічний упокой.*

Р. Курчійський.

Давня Росія.

Шведський „Stockholms Dagblad“ містить отсей сатиричний малюнок пера одного з російських гумористів.

Іване Володимировичу, — сказав його Превосходительство, хочу поручити вам одно завдання. Наша амуніція вийшла. Мусите поїхати до арсеналу й привезти пятьдесят скриньок набоїв.

Адютант глянув на генерала зором, що виявляв здивованне, вдарив одною острогою об другу й, салютуючи, сказав, мимовільно споглядаючи в сторону дверей:

— Ваше Пр-ство, перепрошаю, що відважу ся пригадати... Щойно вчора надіслано нам з Одеси сто скринь...

Нічого не відповівши, проходжував ся генерал Черкесів довкруги стола та гладив сиву бороду, а вкінці несподівано запитав ся:

— Іване Володимировичу, скажіть мені, чи ви правдивий, родовитий Росіянин, чи може Німець з походження?

— Родовитий Росіянин, Ваше Пр-ство, найсправжнійший Великорос.

— Отже ви повинні здавати собі справу з того, що говорите. Хто достарчив сих скриньок з амуніцією — російський доставець, не правда?

— Так, Ваше Пр-ство, фірма Васілева з Одеси.

— Добре. Я старий воєк і знаю добре російські військові справи. Теперішня війна се третя війна, в якій беру участь. Перша була російсько-турецька. Розтаборили ся ми під Плевною й терпіли голод. Прийшов вкінці заповіджений транспорт тисячки баранів. Ми ждали ціле передполудне й дивували ся, що ті барани не мекають. Коли ми перешукали вози, найшли розвязку загадки: старі, перебрані баранкові шапки чейже не могли мекати. Так, так, ви добре розумієте, що се було непорозумінне з боку одного з доставців. Так само в часі другої війни, японської, в Порт Артурі трапила ся мені друга подібна справа. До коробок із консервами невідомо яким способом заблукав пісок, що виповнив цілі коробки, й консерви, а радше коробки треба було викинути. Зрештою був се гарний жовтий пісок з Волги, немов пам'ятка з рідного краю.

Генерал усміхнув ся добродушним усміхом:

— Отже розумієте тепер, Іване Володимировичу, що мусите рушити в дорогу по набої і то чим скорше, тим краще. Або може хочете ще послухати чогось про військові доставки? Про ковбаси в Владивостоці, наповнені деревляним трачиннем, про набої, в котрих був уголь замість пороху, о... отже знаєте, що треба їхати, чи ще ні?

Адютант уклонив ся і пішов до дверей, генерал глядів за ним і говорив до себе півголосом:

— Ой, молодість! Легкодушна молодість!

Не минула година, — генерал саме задрімав на хвилину по обіді на полевій ліжку, — коли почуло ся стукання до дверей і Іван Володимирович став перед генералом.

— Ваше Пр-ство, почав говорити очевидно зворушений, — трапило ся щось майже цілком незрозуміле...

— А нехай вас... — перервав йому генерал, кидаючи на нього гнівний погляд, — чому находите на мене, чому перериваєте мене?! Чи не бачите, що я зайнятий?

— Вибачайте, Ваше Пр-ство... я ніколи не відважив ся-б, якби не... якби не то...

— Досить сеї балаканини! Що таке стало ся?

— Але-ж пачки, Ваш-ство, пачки з амуніцією з Одеси...

— Ті від фірми Васілева? — Так...

— Чи не сказав я вам, до чорта, що ви не повинні займатися ними? Вони порожні, чи не розумієте ще того, або бодай виповнені якими ганчірками.

— Ні, ні, Ваше Пр-ство! І в тім саме є щось дивовижне. Росія хитаєть ся просто в своїх основах...

— Йдіть до біди, Іване Володимировичу, з вашими основами, — моя терпеливість уже вичерпуєть ся. Мерщій виплюньте нарешті, що маєте на серці, до ета чортів!

— Але-ж то саме, Ваше Пр-ство, що скрині з Одеси містять амуніцію.

Одним скоком став генерал на ноги.

— Ви певно помилили ся!

— Ні, Ваше Пр-ство, сам я одчинив значну часть скринь і сам пробував я набої.

Генерал скоро вийшов, за ним адютант. Оба йшли поспішно межі двома рядами скринь з амуніцією. Нарешті генерал затримав ся перед одною з них і вложив руку до середини скрині.

— Хочу зробити пробу. Але вже наперед можу вам сказати, як вона випаде. Знаю я сі штучки. В горішніх рядах набої, але на долі найдемо здохлі щури або щось подібне.

— Ні, Ваше Пр-ство, я перешукав цілі скрині: все в порядку.

Замість відповіді занурив генерал руку глибоко в середину скрині і став її перешукувати. По хвилі викрикнув:

— Твоя правда, Іване Володимировичу, Бог знає, що то стало ся, за часів моєї молодости ніколи не лучило ся ніщо подібне. Тепер на добру стару Росію приходять уже кінець.

З тими словами витягнув генерал руку до другої скрині.

— Йй-богу, й тут у середині справжні набої, — викрикнув і перехрестив ся, — світ перевернув ся дійсно догори ногами. Нічого з того не розумію!

Хитаючи головою, генерал пішов далі і став перешукувати ще третю скриню. Досліджував її в усіх напрямках і нагло усмішка розяснила його суворі риси. З третьої скрині витягнув генерал декілька зношених черевиків і шматок старого, подертого матраца. З тріумфом підніс до гори ті трофеї і пішов з ними до адютанта.

— Як бачите, Іване Володимировичу, давня Росія ще не згинула!

Прощання Миколи Миколаєвича й царя з Галичиною.

Коли настав чудовий май,

Розувів ся гай, як рай,

Прусак сказав: Кидай сей край,

Бо він не твій, — суд бай!

Сказав так грішко се з гармат,

Що аж затряс ся гай,

Аж вдарив відолос з Кармат

До наших ух: суд бай!

Прощай, — надсянський Перемисль,

На віки нам прощай!

Ти нас забудь, о нас не мисль, —

Ідем домів, — суд бай!

Прощай, — престольний город Львов,

На віки нам прощай!

Ти нас забудь, бувай здоров, —

Ідем домів, — суд бай!

Червона Русь, Червона Русь,

Окрівавлений край, —

Тепер ми йдемо назадлузь

Й не вернем ся! — Гуд бай!

Тепер ми в Бродах стоїмо, —

Змінилось все, гай, гай!

Але як Броди віддамо,

Всій Росії — суд бай!

Полянь ще, царю, раз назад

На той крайнський край,

А потім йди вже в Петроград, —

Гуд бай, суд бай, суд бай!

Лишав тут культури цук:

Розбоїв, що аж гай,

Ще чути крики боїв, мук,

Та треба йти, — суд бай!

Грїб Росії ми тут найшли,

Мов цвинтар — цїлий край,

І голі відси відійшли, —

Чи утікши. — Гуд бай!

Галицькі „емігранти“ в Росії.

V.

Цілком инакше виглядала страшна військова евакуація, яку заряджено з кінцем мая, а в дійсності з початком червня ст. ст., щоби примусовим виселенням людности, а особливо мушин, і цілковитим знищенням засобів живности (збіжа, муки, худоби) тай усього, що мало-б придати ся австрійсько-німецькій армії, повторити 1812-ий рік. Ся страшна евакуація, виконана зі всею строгістю по селах в супроводі незчисленних надужить, нечуваних насильств і варварств, що перейшли собою татарські лихоліття,* мала вже чисто примусовий характер і прибрала далеко ширші розміри.

Про се свідчать вимовно урядові російські прикази, які наводимо як історичні документи російського варварства, оскільки не були вже оголошені на сторінках „Вістника“.

Загально відомий** обіжник воєнного генерал-губернатора Галичини гр. Бобринського, виданий до губернаторів Галичини в доповненню розпорядку з 7 мая б. р. ч. 18707 і при участі заступників осьмої армії. Він приказував усім начальникам повітів в імені начальної команди закликати „прилюдними оголошеннями людность до виїзду на Волинь, спричинити примусове виселення всіх мушин у віці від 18 до 50 року, колиб вони не хотіли вивандрувати, та спровадити рівночасно всіх здатних до роботи примусово до будови позицій.“ Людности приказано взяти з собою свої коні і худобу й визначено їй дорогу з Любачева, Яворова та Мостиск через Раву Руську й Сокаль до володимир-волинської округи, з Жовкви через Мости Великі й Сокаль до володимир-волинської округи, з Городка, Комарна, Жидачева та Львова через Камінку Струмилову й Радехів до луцької округи, з Бібрки й Перемішля через Куровичі, Красне та Броди до кременецької округи, вкінці з Рогатина, Бережан через Зборів і Волочиска до кременецької округи. Для виселенців улажено споживні стації в Камінці Струмиловій, Радехові, Залізцях, Підгірцях і в цегольні у Львові при Городецькій улиці коло міської рогачки.

Доповненнем до того обіжника служить приказ для військ 17 корпусу, виданий 7-20 червня 1915 (ч. 62) корпусним командантом генералом Яковлевим на приказ головнокомандуючого. Війську приказуєть ся всіми способами спонукувати людность до того, щоби відходила граз з російським військом, забирати всю худобу, всі коні, предмети з міді (враз із дзвонами) тай усе, що може придати ся воєнній, між иншим і господарські знаряди, відбирати засоби поживи, а що годі відібрати, те рішучо знищити, а всіх здатних до праці мушин і жінок запрягти до роботи. Переселенців приказуєть ся сконцентрувати в місцевостях: Люблин, Холм, Володимир Волинський, Ковель, Луцьк, Дубно, Кременець, Ляхівці, Теофіполь, Базалія, Проскурів, Ярмолінці, Камінець Подільський, Нова Ушиця і Могилів.

Як виконували сі гострі прикази генерал-губернатора по повітах повітові губернатори й якої допускали ся самоволі, видно з осьього документу:

* Див. статю Карманського: Переповнила ся міра у „Вістнику“ з 6. IX, ч. 27—28.

** Див. текст у 29—30 ч. „Вістника“.

У виконанню приказу генерал-губернатора гр. Бобринського (до ч. 3841) видав начальник сокальського повіту М. Дзедзюк оголошення під датою: Сокаль, 11-го червня 1915:

Приказую на підставі нових розпорядків: Людность міста й округи Сокаль мусить без виїмків виселити ся до волинської губернії. Господарські прилади, вози й инші перевозові засоби, котрих не можна-б забрати, треба знищити. Збіже та муку, оскільки її не забере людность, треба спалити. Кожда евакуована громада мусить виходити під проводом начальника громади або його заступника; начальник громади має провадити спис своїх людей, дорослих і малолітніх. Коні й худобу треба брати зі собою: худоба, яку-б властитель хотів лишити, має передати ся иншим виселенцям.

Проти осіб, що не хотіли-б добровільно виїхати, треба вжити всіх примусових способів. Евакуовані мають забрати з собою потрібний харч. Хто-б супротивляв ся сьому приказови, буде покараний по воєнному праву.

Перші евакуації відбували ся ще не так по варварськи. Усі границі перейшли російські власти щойно пізнійше, коли побачили, що мусять забирати ся і зі Львова.

Евакуація Львова відбула ся ще доволі поверховно, бо тяжко було її виконати, а крім того власти не хотіли робити відразу великого розголосу й показувати своєї безсильности. Тому обмежили ся на оголошення приказу та приладження евакуаційних поїздів.

„Львовській Вѣстникъ“, урядовий орган управи „Воєнного генерал-губернаторства Галиції“ оголосив урядово під датою: Львів, середа, 3 (нов. ст. 16) червня 1915, ч. 93, такий зазив:

Від воєнного генерал-губернатора Галичини. Оголошення. Щоб не допустити до вербунку мужеської людности Галичини в віці від 18 до 50 літ життя в ряди австро-угорської армії з тих місцевостей, котрі опускають російські війська, головний командант російських армій полуднево-західного фронту приказав усіх таких жителів-мушин, крім Жидів, висилати в області російської держави, в волинську губернію, поручаючи їм брати з собою родини, домашнє майно, рогату худобу й коні.

Супроти того поручаю тим особам, які вже тепер задумують виїхати в повищу губернію на свій кошт, користати крім звичайних ще й з надзвичайних залізничних поїздів, що виїжджатимуть з головного двірця у Львові щоденно в вечері, почавши від 3 (16 н. ст.) червня. Ті, що виїжджають залізницями, мусять подбати про легітимації з канцелярії генерал-губернатора. Є вказаним, щоби той, хто виїжджає, брав із собою тільки невеликий пакунок. — Львів, дня 2 червня 1915. Воєнний генерал-губернатор Галичини, генерал-адютант, граф Бобринський.

Власти з свого боку не дуже натискали на евакуацію Львова та виселювали здебільша селянські маси, котрих з усіх сторін зігнано до міста для дальшої висилки. До Львова — як подає „Dziennik Polski“ з 6 (19) червня (ч. 166) — прибували збігці головно селяне з околиць Городка, Білої, Янова, які в значній мірі подбали про перепустки та їхали далі залізницею або й возом. Цілі села галицьких селян

— пише з диванкарською пересадю Сергій Мамонтов в „Русск-ім Слов-і“ з 30 червня (13. VII, ч. 149: „Какъ я выбрался изъ Львова“) — уходили (!) разом з „русскими“, забираючи з собою своє майно та виганяючи худобу. Окремими тисячними колоннами йшли „военно-обязанные русинские мужики“ й автор бродив поміж людьми, відірваними від рідного ґрунту, серед скоту та наборзї скошених, недозрілих засївів. „Львовъ напоминалъ какой то муравейникъ“ — писало „Утро Россіи“ з 18 червня (ч. 166) у кореспонденції „Львовъ въ послѣдніе часы“. Из довоколишніх міст і сіл скупчилися тут десятки тисяч утікачів. Всіх їх треба було прогодувати й уможливити їм виїзд. Що пів години виїздив поїзд, а втікачів була така велика сила, що цілу дорогу від Радивилова до Дубна зайняли поїзди „біженців“.

До евакуації Львовян інтелігентів причинили ся значно москвофіли. Львівський жидівський „Tagblatt“ посуджував навіть львівських москвофілів зпід стягу Грабеского та Васїлевского, що се їх штучка, „бо, будучи політично скомпромітованими, побоювали ся, що як самі виїдуть до Росії, не будуть уже ніколи могли повернути до Австрії“ (Диви також „Новое Слово“ з 30. VI, ч. 7 і „Свобода“ з 16. VII, ч. 23). То певне, що москвофільські часописи пильно пригадували евакуаційний приказ властей і додавали від себе „заохочуючі“ замітки. „Słowo Polskie“ з 4 (17) червня помістило відозву губернатора й зачало робити відповідний настрої до виїзду, а в числі 283 з 6 (19) червня написало

цілком ясно: „Пригадуємо, що був приказ головного команданта, котрий закликав до виселення мужеської людности в віці від 18—50 року. „Každy, kto ociaga się z wyjazdem, naraża się tylko na większe niedogodności“. „Прикарпатская Русь“ з 29 мая (ч. 1660) закликає людей поспішно кидати Львів, щоб „не дістати ся в руки Німців і Мадярів, та оголошує, що помочи й інформацій уділює „Народная контора“.

Наслідком того рух за перепустками був великий. * 5 (18) червня видано декілька тисяч перепусток до Росії („Słowo Polskie“, ч. 281), а тогож дня в полудне дійшло загальне число перепусток до 25.943 („Dziennik Polski“, ч. 166). 17 червня н. ст. виїхало декілька тисяч осіб осьмома поїздами, „słowem tłumna emigracya ludów w całem słowa tego znaczeniu“ („Dz. P.“ з 5-18 червня, ч. 165). Дня 5-18 червня рух на двірці був незвичайний. Як доносило „Słowo Polskie“ (ч. 281), особливо багато виїхало мушин. Из мушин, приналежних до війська в віці від 21—42 р., яких було коло 20.000, тепер виїхало вже декілька тисяч, а се число побільшувало ся з кожним днем („Sl. Pol.“, ч. 283). Як пише „Кієвлянинъ“ (з 13. VI, ч. 160) виїхало тоді багато Поляків, „особенно такихъ, которые служили послѣднее время на русской службѣ, въ русскихъ государственныхъ учрежденіяхъ или которые оказывали намъ какія-либо услуги“.

Др. Зенон Кузеля.

* Барвний опис „останніх“ днів Львова дав А. Панкратов у кореспонденції („Львовъ“) до „Русск-ого Слова“ (з 16 червня, ч. 135).

Німецька преса про українську справу.

Живим відгомонам відбила ся в німецькій пресі відомою промова міністра Сазонова в російській думі (лютий с. р.), в якій він назвав український рух інтригою, викликаною за німецькі гроші. Віденський »Fremdenblatt« помістив дня 11 лютого статю п. з. „Промова пана Сазонова“, в якій збиває се твердження і вказує натомісць на русофільську пропаганду в Галичині, ведену за російські рублі. — Проти того самого твердження виступила віденська »Neue Freie Presse« у вступній статі з дня 11 лютого. „Дивно, — відповідає йому ся часопись — що так багато людей, які знають оселі українського народу в Галичині, оповідає, що вони бачили там частійше рублі, ніж марки“.

Статя п'ятнує яркими словами гноблення українського народу в Росії і кінчить словами: „Росія заподіяла народови, що числить 30 мільйонів, стільки терпіння та витиснула йому стільки сліз, що не стає просто віддиху, коли міністер важить ся перед лицем історії, яка говорить про всі ті жорстокости, заявити, що се німецькі гроші сотворили український рух у Галичині“. — Часопись »Berliner Tageblatt« помістила з тої самої нагоди дня 19 лютого статю д-ра Евгена Левицького п. з. Тридцятьмільйоновий нарід — „німецька інтрига“. Автор звертає увагу на живий український рух у самій Росії, куди не сягає німецька інтрига, та представляє важніші його прояви з часів перед війною на всіх полях національного життя.

Живу увагу преси звернула на себе статя д-ра Ганса Гартмаєра про українську справу, поміщена в берлінським консервативним тижневнику »Das neue Deutschland«. Статю, зміст якої ми подавали вже в давнійшій огляді німецьких журналів, передруковано в більших витягах між иншим в »Kölnische Zeitung« з дня 8 марта, в »Badische Landeszeitung« (Карльсруге) з д. 13 марта, в »Sarajevoer Tagblatt« з д. 9 марта і в »Brixener Chronik« з д. 23. марта — Також статя проф. Самасси п. з. „Україна й будущий мир Європи“, поміщена в »Ukrainische Nachrichten« з д. 19 лютого, появила ся передруком м. и. в »Gablöner

Zeitung« з д. 14 марта і в »Sarajevoer Tagblatt« з дня 2-го марта.

Дня 17 марта помістила берлінська часопись »Deutsche Tageszeitung« статю п. з. „Україна“, яка містить знамениту відповідь з німецької сторони на протиукраїнську статю вшехпольського професора А. Брікнера, поміщену п. з. „Русини й Малороси“ в берлінським місячнику „Internationale Monatschrift“ з д. 15 марта. Автор стверджує, що німецький нарід мусить з оглядів „звичайного політичного розуму промощувати дорогу сповненню бажань Українців,“ — бо „українське питання є на всякий спосіб одним з засобів, які могли б надавати ся до того, щоб ослабити російського противника“. Тому то й ціла німецька преса з рідкою однодушністю стала в обороні змагань українського народу. Автор виказує далі дивну подібність поглядів Брікнера про українську справу з поглядами російських націоналістів і стверджує, що діяльність Брікнера робить лишень прислугу Росії. „Дійсно, — кінчить автор свою статю, написану незвичайно живо та з великим знанням справи — такий фанатик, як Струве, не міг би був більше владувати таким вчинком серця петербурзьких претентів, як се зробив пан Брікнер!“

Віденська часопись „Österreichische Volkszeitung“ принесла дня 30 марта статю члена австрійського парламенту, Франца Ессера, п. з. „Україна“. Автор підносить поміж проблемами, які видвинула теперішня війна, на першій місці українське питання, подає всесторонні відомости про Україну, її простір, природні багатства, положення і змагання українського народу тай обговорює міжнародне значіння самостійної української держави.

Визначна німецька часопись „Frankfurter Zeitung“ помістила дня 26 марта на вступі статю д-ра Евгена Левицького п. з. Україна й війна“ з етнографічною картою України. Статя обговорює всесторонно українське питання, подає багато відомостей про історію та сучасне положення українського народу й виясняє докладно політичне значіння самостійної України.

Широкі витяги зі студії д-ра В. Шурата п. з. „Будьте передовсім Австрійцями“, поміщеної в мартовім зошиті „Українische Rundschau“, принесли п. з. „Україна“ між иншим часописі: „Mährisches Tagblatt“ (Оломунець) з дня 17 марта, „Freie Stimmen“ (Клягенфурт) з д. 17 марта, „Karlsbader Baderblatt“ з д. 17 марта і „Steyrer Tagblatt“ з д. 23 марта. Зазначимо тут, що переклад повищих статей подала дня 26 марта італійська часопись з Трієнту „L' Alto Adige“.

Берлінська часопись „Der Tag“ помістила статтю д-ра В. Кушніра п. з. „Свобода народів по війні“. Стаття, написана з приводу заяви англійського міністра Черчіля, що війна мусить принести свободу народів, обговорює поневолення українського народу в межах теперішньої союзниці Англії — російської імперії. — Сю статтю передрукувала д. 6 марта часопись »Niederösterreichische Presse« (Кремс).

Німецька преса порушувала часто українську справу, обговорюючи загалом відношення Росії до славянства. Так часопись »Kölnische Zeitung« помістила д. 23 лютого статтю п. з. „Чи Росія бореться за славянство?“, в якій виступає проти твердження, будім то Росія боролася в обороні інтересів цілого славянства. Стаття виказує, що цілий ряд славянських народів стоїть у сій війні в таборі, ворожим Росії, та покликують ся між иншим на становище українського народу. — Віденська „Sonn- und Montagszeitung“ з д. 1 марта приносить статтю п. з. „Росія і Славяне“, присвячену тій самій справі.

Для ілюстрації дійсних відносин наводить автор також між иншим становище укр. народу та цитує уступ з наведеної вище статі »Kölnische Zeitung«. — Часопись „Magdeburgische Zeitung“ з д. 31 марта приносить статтю п. з. „До історії всеславянства“, в якій згадує м. ин. про русо-фільську агітацію серед укр. населення в Австрії. — Про український нарід згадують ся також у статі вроцлавської

часописі „Schlesische Zeitung“ з 18 марта п. з. „Москалі й дрібніші славянські народи“.

Голосним відгомном відбила ся в німецькій пресі стаття Джорджа Рафаловича в англійській часописі „New Age“, в якій автор стає гаряче в обороні українського народу. Зміст сеї статі, якої переклад надруковано в ч. 49 „Українische Nachrichten“, подав цілий ряд німецьких часописей в Австрії і Німеччині, між иншим „Frankfurter Zeitung“ з д. 3 марта п. з. „Англія й Українці“, „Fränkischer Courier“ з дня 4 марта п. з. „Українське питання“, „Neue Preußische Zeitung“ з д. 4 марта п. з. „Український утопіст“, „Breslauer General Anzeiger“ з д. 4 марта п. з. „Англія й український рух“.

Багато заміток і рецензій викликали публікації про українську справу, видані в німецькій мові в часі теперішньої війни. Часопись „Hamburger Nachrichten“ подала в числі з д. 6 лютого п. з. „Українці в Росії й Австрії“ огляд брошури Л. Цегельського „Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten“, виданої „Союзом визволення України“. — Берлінська часопись „Deutsche Warte“ з 23 лютого помістила широку рецензію брошури Д. Донцова „Die ukrainische Staatsidee und der Krieg gegen Rußland“ пера проф. д-ра Ф. Кінера (Kühner). — Замітку про ту саму брошуру приносить в числі з д. 6 марта часопись „Alldeutsche Blätter“ (Майнц). — Прихильні замітки про друге видання брошури д-ра В. Кушніра „Die Ukraine und ihre Bedeutung im gegenwärtigen Kriege mit Rußland“ подали між иншим: „Deutsche Warte“ (Берлін) з д. 24 марта, „Deutsches Volksblatt“ (Відень) з 21 марта. Замітку про брошуру д-ра Е. Левницького „Die Ukraine der Lebensnerv Rußlands“ приносить м. ин. липська часопись „Literarisches Zentralblatt“ з д. 13 марта. — Довшу замітку про український нарід подала дня 31 марта празька „Bohemia“ п. з. „Український нарід“ з приводу появи карти „Чорного моря, Кавказу й Полуднєвої Росії“.

Свято подяки американських Українців у Філадельфії.

„Тисячі миль здалека від місця, де стоять розвалені укріплення Львова як пам'ятник тевтонського тріумфу над Москалями, 2000 вигнаних синів Галичини вчора відпівали „Тебе хвалим“ з подякою за відзискання старої столиці австро-угорськими військами. Перший раз у сїм краю нову побіду святковано таким поважним і зворушуючим способом“.

Так зачинає філадельфійська „The Press“ (з 28 червня 1915) статтю під заг. „Спів Тебе Бога хвалим за тевтонську побіду“, поміщену на чільній стороні і прикрашену фотографічною знімкою з церковної урочистости та знімкою 6 найгідніших учасників урочистости, між иншими преосв. С. Ортинського, д-ра Юрія von Grivicic, австро-угорського генерального конзуля з Філадельфії, Б. Загуевича, другого секретаря конзуляту й ин.

Мав узяти участь у сїм святі також ексц. др. К. Думба, австро-угор. амбасадор з Вашингтону, та в останній хвили оправдав свою неприсутність діловими справами. Богослуження відправив у гр. кат. катедрі в Філадельфії, в церкві Непорочного зачатя Богородиці, преосв. Ортинський при участі свого секретаря о. В. Стедяка, катедрального пароха о. О. Пика й о. М. Кинаша. Співав хор, зложений з 60 членів, а для піднесення величности свята виступили в церкві також численні церковні брацтва зі своїми відзнаками.

Се загальні інформації про свято. Та місцева преса не обмежилась сухими записками. „The Press“, „The Evening Bulletin“ (24. VI і 26. VI, 1915), „The Philadelphia Record“ (28. VI, 1915) й ин. часописи подають широкі описи свята й злучених з ним обставин, з чого можна догадувати ся, що се свято не було чимсь буденним і малозначним.

Вже під датою 24 VI находимо в „The Evening Bulletin“ статтю під титулом: Українці сього міста радують ся здобуттем столиці з рук зненавиджених Росіян, — яка зачи-

нається словами: „Lwiw wze nazad (nasz)!“ „Naj zywe Ukraina!“

„Ви не в силі сього вимовити — кажеть ся далі; шкода заходу. Та колиб ви були чули, як громада Українців з Галичини вигукувала сї слова перед цісарським австро-угор. конзулятом, то ви інстинктом були-б відчули, що се був оклик побіди. Маке Orszagh, перший секретар конзуляту, підійняв його, Б. Загуевич, другий секретарь, підхопив його. А сей клич підхопила громада кремезних молодців, що окружили уряд і допитувались дуже вперто, оскільки можливий поворот до Галичини, щоб зятянутись в армію і причинитись до того, щоб Росії задати ще тяжший удар“.

„Вістки про упадок Львова рознесли ся вчора вогняною блискавкою між 5000 уродженцями Галичини в сїм місті. В їх радості було щось піднесле. Вони добачували в сїм руку Бога. Бо десять місяців вони молились, аби їх край увільнив ся від ворога, що напав на нього й що своєю залізною стопою роздавив так багато земляків“. „Для них царська влада була страшнішим нещастем, ніж смерть“.

Представивши горе нашого народу під рос. інвазією, — говорить автор статі далі про арештованне митрополита гр. Шептицького, про його витревалість при національним і релігійним стягу, а потім про прикрати, які він мусить переносити на далекім вигнанню. Він був багатий і щедрою рукою жертвував на культурні інституції, — а тепер він крайний бідак, бо Москалі заграбили в нього все. „Скоро тільки минеть ся війна, тисячі Українців повернуть звідси до Галичини,“ — повторяє автор за о. Кинашем.

Так описує згадана часопись радість наших земляків з приводу відбиття Львова.

Не менше цікаво та з захватом представлено саме „свято подяки“ в філадельфійській пресі. Особливо широко розписуєть ся про нього „The Press“ (28. VI, 1915).

Перш усього представлено тут удекорованне церкви австрійськими, угорськими й українськими прапорами, а спеціально престола, „якого прибранне було з огляду на красу величне“. Так само гарне вражінне робило розміщенне після нашого звичаю по однім боці муштин, по другім жінок у церкві, що з огляду на убрання жінок робило незвичайний ефект.

Увійшли вкінці представники влади, а слідом за ними єпископ.

„Єпископ був чудовою появою“ . . . „В його строю була деяка поганська величність, а він сам своєю особою не лишень робив вражінне, але будив подив, коли йшов на чолі процесії“. Єпископа окружали священники з громадою членів брацтв, з запаленими свічками, „а присутність сих священників при вівтарі і серед такої виставної обстанови робила вражінне картини, що нагадувала римську побіду, святковану з цілою виставністю й обрядовістю середовичньою історії“. „Богослуженне правлено в звичаєвім візантійським обряді й воно як таке було з одного боку ефектовне, а з другого боку своєю величністю і формою мусіло зробити на всіх велике вражінне“. Про богослуженне пише також „The Philadelphia Record“ (28. VI, 1915) таке:

„Музика „Тебе Бога хвалим“ дуже гарна. Його співають переважно в міноровім ключі, а відсутність всякої інструментальної музики впливає на красу богослуження“.

Далі подає ся часопись ріжницю між нашим греко-катол. обрядом і православним, яку не зашкодило-б перечи-

тати не лише британським, але й деяким віденським кореспондентам, що безнастанно перемішують сі оба поняття з собою і часто називають уніятеську церкву православною, а російську уніятеською.

Під підрядним заголовком: „За тевтонських союзників“ подає „The Press“ зміст проповіді єпископа, який наводимо вповні. „Єпископ Ортинський проповідав. Зачав привітаннем австр. генерального конзуля й його окруження по німецьки. Перед ним звеличив він новий успіх тевтонської зброї і заявив, що хоч Українці Славяне під расовим і релігійним оглядом, то їх справа злучена з успіхом австро-німецької армії“. „Повитавши конзуля Grivicic і його окруженне, єпископ промовляв по славянськи до зібрання. Він казав, що се благодарне богослуженне відбулось тому, що Росіян викинуто зі Львова. Потім заповів, що вже незабаром Галичина буде очищена від Москалів. І молив ся за побіду тевтонських союзників та просив у Престола Благодати, щоб війна закінчилась поразкою Росії, аби московське царство розпалося, а народ визволив ся“.

Сих декілька записок з філадельфійської преси характеризують, як треба, настрої наших американських земляків і їх почування з одного боку лояльності до австрійського цісаря, а з другого великої любови та привязання до рідної землі, яку донедавна тойтала брутальна стопа царату та безчестила її синів.

Справді треба дивуватись, де набереть ся стільки витревалости в наших заточенців, що вони мимо нечуваної брехливости і тенденційних вісток про побіди наших ворогів і доєї зберігли віру, що побіда увінчає не чола наїздників, які воюють неправдою, а чола вождів союзних армій.

Вісти.

В Київі.

Як скоро повстала, так скоро минула київська паніка — пише кореспондент „Русск-их Вѣдомост-ей“ в 204 ч. з 4 вересня ст. ст. Тепер переживає Київ пору ліквідації паніки. Вияснюєть ся багато куріозів. Так, перший став вивозити ся з Київа начальник, — той самий начальник південно-західних залізниць, той самий начальник галицьких доріг Шміт. Спакував свої річи й приготував ся до виїзду городський голова Дяков. Київські газети друкують щодня листи, що містять усправедливлення тих чи інших урядових осіб, яких обвинувачувала публична опінія в нерозпорядливости й давнанню злого прикладу для решти населення. В листах оповідаєть ся також про ті недостачі, що виявили ся в ріжних областях у дні шаленої паніки. Ряд суспільних заведень оголошує занеханне евакуації. Занехав виїзду з Київа воєнно-промисловий комітет; застановило праці над евакуацією земство. Начальник тилу південно-західного фронту заявив, що цукроварні, які находять ся дальше від 50-ти верстової полоси, можуть зараз розпочати кампанію. Університетська адміністрація оголошує в часописах, що університет безумовно свакуують до Саратова, де незабаром зачнуть ся занятя. Тамже починає занятя Київський Комерційний Інститут. Депутати Шульгин, Савенко, Ких, Демченко й Чихачев просили головного команданта Іванова відкликати заборону віздити до Київа без перепусток, бо виганне перепусток незвичайно затіснить під кожним оглядом житте такого великого міста, як Київ. Вийшло на яву, що паніка спричинила багато руїн у середньозаможних людей. Ступнево та спокійно вивозять з Київа заведення, що зайво обтяжують місто, особливо ті, що туди прийшли.

Гострим питанням є тепер у Київі початок занятя у середніх школах. Голова повідомив городську думу, що відносив ся в сій справі до куратора; куратор відповів, що може зоставити в Київі тільки дві державні гімназії і дозволяє приватним розпочати занятя; інші державні гімназії вже зачали виїздити. Така відповідь викликала бурливі дебати. Радні (гласні) вказували, що учеників і батьків ставить ся в безвихідне положенне; батьки не можуть іти

за дітьми до Саратова, Самари, Вороніжа. Дума постановила запропонувати кураторови відкрити 3, 4, 5, 6, 7 й 8 державні гімназії. Як куратор відмовить, ухвалено звернути ся з наглим прошеннем до Ігнатієва. Приватні київські школи майже всі заявили вже в часописах, що починають науку 7 вересня ст. ст.

Київські часописи, зносячи великі невігоди, наслідком недовезення паперу виходять мізерними піваркушами. Усі заходи редакцій, щоб перепущено до Київа вагони паперу, вже давно висланого з Петербурга, розбивають ся о байдужність до сього питання залізничної адміністрації. Як давнійше, відчуваєть ся дуже недостачу дрібної монети в Київі. Багато торговельних заведень практикує випуск власних бонів в виді квітів, тальонів, реверсів і почтових марок. Нерозпорядливість під сим оглядом сильно стіснює київське житте, а се денервує публику й викликає неприємні інциденти.

„Новое Время“ з 5 (18) вересня подає в ч. 14.184 таку допись з Київа: До Київа вернули ся з місця побуту головного команданта південно-західного фронту депутати Кияне: Демченко, Савенко й Шульгин. Шульгин пише в „Кієвлянин-і“:

Вияснило ся, що положенне Київа менше-більше таке. Віддаленне Київа від боевої лінії, що виносить 300 верст, близька осінь, що за місяць або півтора неминує перемінить дороги в болото, та загальний стан наших військ дають повну певність, що в найближшій часі не грозить Київу ніяка небезпека. Навідворіт, наші останні успіхи скорше дають надію, що Київу загалом не грозитиме небезпека, й зовсім не дають права до чорних думок. Одначе ми не можемо не сказати, що ті, хто перебуває тепер в Київі тільки припадково, в тім числі величезне число втікачів, зробили-б краще, якби пошукали собі захисту десь дальше. Не треба ускладняти й так складного життя, не треба переповняти Київа понад усяку міру, бо всяке місто, в тім числі й Київ, облічене на якесь певне число мешканців і не може безкарно витримати переповнення.

На засіданню київської городської думи 1 вересня ст. ст. депутати здали справу з своєї подорожі до місця перебування головного команданта. Довідавши ся, що Київу не грозить небезпека, городська дума закинула свою постанову винайняти для себе приміщенне в місті Сумах, харківської губернії. Як на двірці, так і в пристанях панує нормальний рух. Ті з Киян, що завчасу закупили білети, старають ся тепер їх розпродати.

З життя Українців у Камінці Подільським.

В маю 1914 р. жандармські влади зробили ревізії в подільській „Просвіті“ і в одинадцятьох її членів. Забрано українські книжки, часописі, портрети Шевченка й інші видання, що вільно продавалися, а також кореспонденцію. Нелегального нічого не найдено. На нікого ніяких обвинувачень не подано й досі. В місяці липні управа „Просвіти“ скликала загальні збори членів її для вияснення питання про дальше існування товариства. З уваги на неприязні умови пропонувала частина зборів припинити існування товариства, а інші запротестували проти „самовбійства“. Тому, що збір не був чисельний, постановлено з огляду на вагу питання скликати другий збір з такою самою цілю і постарати ся перед тим, аби на збір явила ся більшість сих членів, що проживають у Камінці. Скликати другий збір адміністрація не дозволила. По вибуху війни жандармські влади звернули „Просвіті“ книжки, взяті в часі ревізії, але членам її не звернули нічого з того, що забрали при ревізії. В місяці жовтні управа товариства „Просвіти“, не маючи спомоги скликати загальний збір, аби одержати означені директиви що до діяльності товариства, була приневолена часово, погі наступлять кращі умови, припинити діяльність товариства. Під увагу взяло товариство такі обставини: 1) що правильне функціонування бібліотек і читалень товариства з уваги на нові обставини не можливе, 2) що ті самі умови перешкоджають усякій діяльності товариства, 3) що засоби товариства вичерпали ся, 4) що члени товариства повинні тепер в першій мірі жертвувати свої засоби в користь ранених і хорих воєнків, а через то удержання товариства їх жертвами не можливе. Таким робом хоч „Просвіта“ в Камінці Подільським і не зачинена, але фактично її нема.

„Шкідливі поголоски“.

Харківський воєнно-технічний відділ союзу міст радив минулого місяця над способами припинення шкідливої агітації харківського духовенства між простим народом. Представники „Хліборобського Товариства“ заявили на засіданню, що на передмістях Харкова духовенство на проповідях радить людности не робити засобів на зиму, бо все одно прийде ворог і забере все, що приготовлено. Воєнно-технічний відділ рішив повідомити про се центральні органи з наведенням відповідних випадків. Крім того відділ признав конечним заложити в Харкові громадський комітет, в яким мали-б брати участь громадські й робітничі організації, щоб вияснити джерело сих „шкідливих поголосок“. (Р. Слово з 8 вер. 1915, ч. 196).

Українські книжки для полонених.

Ф. Аркадін оголошує від російського комітету в Голляндії („Киевская Мысль“, ч. 228) прошенне до ширшого загалу, громадських організацій, бібліотек і книгарень о надсиланне книжок для полонених, які між иншим попитують і за українськими виданнями. Минулого місяця був у Відні відпоручник швейцарського міжнароднього комітету доставування книжок для полонених й інформував ся, де можна дістати українські видання „нейтрального“ змісту, котрі можна-б допустити до таборів для полонених, а особливо красне письменство.

Смерть „Прикарпатской Руси“.

„Прикарпатская Русь“, про перенесення якої зі Львова до Києва ми доносили в ч. 29—30 „Вістника“, перестала виходити з днем 8 вересня, покликаючи ся на те, що її переплатники евакуують ся з Києва. Одначе дійсною причиною спинення часописі було не лише байдужне, але й вороже відношенне російської суспільности та місцевих властей до галицьких русофілів і їх претенсій. Се й констатує делікатно редакція у своїм прощальнім слові, не щадячи докорів „державній“ Русі на нерозумінне інтересів „підяремної“ Русі. „Для російської суспільности „Прикарпатская Русь“ була тільки кусником чужої, австрійської держави... Після перших хвиль радости російська суспільність, що не розу-

міла й не знала свого народного „я“, збайдужніла цілком і не проявила в своїх часописах — навіть таких, як „Новое Время“, ніякого інтересу до своїх галицьких братів, а противно поставила ся ворожо до „Карпатської Русі“. — Сподіваємо ся, що така доля чекає і польську русофільську часопись „Nowiny“, що зачала недавно виходити в Києві при участі бувших співробітників „Słow-a Polsk-oro“.

Репресії.

Як доносять „Русскія Вѣдомости“ з 19 липня (1 серпня) с. р. (ч. 166) у кореспонденції з Винниці, генерал-губернатор не затвердив вибору відомого українського письменника й кооператора Д. Марковича на предсідателя земської управи й І. Лозинського, що прослужив 7½ року членом попереднього вкороченого земства та три роки як член нового земства, на члена земської управи.

Людська нужда на російським воєнним терені.

Безглузда та нелюдяна стратегія московського відвороту, злучена з варварським нищенням засобів поживи, паденням сіл і примусовим виселюванням людности, тільки побільшила в безмежність і так її страшне горе. Зворушуючим малюнком сеї нужди являють ся лист російського салдата з 22 (9 ст. ст.) серпня, котрий попав у німецькі руки й надрукований у німецьким перекладі в „Frankfurter Zeitung“. Ось його текст: „Найдорожша Валю! Подумай, любя Валю, від серпня ми не маємо більше ні спокою, ні відпочинку. Тому було цілком не можливо написати хочби маленький лист. Аж сьогодні накінець у мене найшло ся декілька вільних хвилин, аби подати деяку вісточку про себе. Найдорожша Валю! Ти не зможеш собі навіть уявити, як тут ведеть ся і що тут виробляють із населенням. Вони їдуть днями та ночами. Не можливо перепхати ся кризь їх безмежні ряди. Втікачі кидають свої рідні села й везуть на якихось возах усе, що тільки можуть узяти з собою. Вандрують, самі не знають, куди. Цілими днями мерзнуть. Тут води загалом немає таї річки ніде не надіблеш. Словом, наші тягнуть маси народу на поталу, діти плачуть і заводять, — але все даремне! Сила народу гине по дорозі. Їх так там і кидають у гроби здовж улиць і трошки посипають зверху землею. Далі та далі снуєть ся той безмежний поїзд! Ах, Боже мій великий, страшне горе постигло людство в сій околиці, промоченій людською кровю! Сього вьсього не можна й змалювати, таке то все страшне. Та коли я здоров буду, коли поверну, — все тобі зможу розповісти.“

Погода стала невиносна. Сьогодні полило трохи дощем, то так по довгім часі ми трохи змогли відітхнути й позбутися ся пороху, диму та бруду. Дні в нас ясні, гарячі, але сонця ми не бачимо, бо вогонь з гармат хмари диму стрілів, що розривають ся та тріскають, затемнюють небо. До того ще долучуєть ся дим і пожежа понищених наших осель, сіл і міст при відході наших військ. Усе, все, що загалом тільки даєть ся запалити, мусять наші палити, щоб нічого не попало ся в руки ворогови.

То так се все не життя, а просто якась людська різьня. Уже від двох тижнів не можна дістати сірників, цигаретових папірців теж нема, — ми куємо тепер із паперу ч. 7. (папір до писання). Який воєнний час настав для нас. Тільки-ж війни не можна вже назвати чимось страшним. — Се щось таке, якби незлічену силу людей здавлював у великим казані і віддав цілком на поталу. Що принесе з собою будучність, про ті страхіття не можна тепер уже ніяк знати! Перед нами десятками тисяч сунуть утікачі, а за нами виглядає все немов хмари саранчі, що пожирає все й нічого не лишає за собою. Чим далі ми будемо завертати ся, тим буде для нас страшніше.

Я давно вже не діставав від тебе листів. Напиши мені, котрі книжки дійшли, хто їх наглядчик і як ся маєш. Бажаю тобі здоровля та милого побачення зі мною. Цілую тебе й маленьких діточок. Жду скорої відповіді.

Твій вірний І. П. Жуйков.“

Посмертні згадки.

Григорій Никорович.

Григорій Никорович, професор учительської семінарії, помер нагло 25 серпня 1915 р. в Чернівцях. Покійний був один із тих енергічних одиниць, що будували національну школу на Буковині. Талановитий організатор шкільництва, Никорович на посаді повітового інспектора обмотав цілу Гуцульщину сіткою шкіл, які дуже гарно розвивалися. І на нову посаду, на посаду проф. учительської семінарії попав Покійник під той час, як організувався особливий український відділ тої школи, й тут дуже часто служив він справі своїм довголітнім досвідом, знанням шкільної справи. Останніми часами займав він іще місце інспектора новосистемізованих українських шкіл у Чернівцях і був директором приватної учительської жіночої семінарії в Чернів-

цях, що її оснувало товариство „Українська Школа“. І на однім й на другім місці виповняв свою задачу як найкраще. Треба піднести ще одну його дуже гарну приватну прикмету: його товариськість. Нечайна смерть — Никорович теж жертва війни, вмер від холери — викликала в усіх, хто його знав, великий жаль та смуток. *В. С.*

Маріян Ломницький.

Маріян Ломницький, вислужений гімназійний професор і кустос музею ім. Дідушицьких у Львові, вмер 26 вересня у Львові нагло на удар серця в 70 р. життя. Численні більші твори й менші розвідки з поля природи Галичини творять поважну наукову спадщину Покійника, за що й вибрано його дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

Українські товариства й організації у Львові в часі російської інвазії.

Бурса Укр. пед. Тов. при вул. Вірменській. За дозволом російських властей оснував тут „Совѣтъ“ „Народного Дому“ приют для втікачів, що містився там від січня по кінець марта 1915 р. Уживано меблів бурси, котрі з малими винятками позоставлено без великих шкід. Тепер приміщення бурси вільні й потребують деяких направ. Усього пильнує служба під наглядом гімн. дир. С. Громницького.

Бурса Укр. пед. Тов. при вул. Хшановської. Від нового року стаціоновано в ній російське військо. Все уладження забрали Москалі для шпиталю, основаного „Союзом Русских Городов“, що містився в заведенню Кисельки. Забрали все: ліжка, шафи, столи, крісла, ванни, залізні печі й ин., позоставляючи спис забраних річей в дир. Громницького. За забрані річі приобіцяли заплатити.

Школа ім. короля Данила. Жили тут Москалі з Червоного Хреста. Річей, що належали до школи, не рухали й нічого не знищили. Зате понищили дещо з річей Захоронки, що міститься в тій самій камениці. Шафу з книжками та шкільними актами запечатали й полишили на місці. Всі річі зложені в Захоронці. З учительського персоналу зосталася у Львові пані Воберська.

Школа ім. Бориса Грінченка. Займали її Москалі від грудня 1914 аж до визволення Львова з російської опіки на робочий відділ. Часть річей понищили, зокрема багато лавок, коли зносили їх зі страху. Шкільні шафи силою повідчиняли й почасти поломали. Стіни неможливо подіравлені, як у класах, так і в коридорах. Тому перед розпочатком науки мусіла би наступити основна справа. Діточі роботи в шафі вратовані;

переховав їх д. Стоцький. Ключі знаходяться у сторожихи школи. З учительського збору перебувала по визволенню Львова панна Трусевичівна. При провіренню стану бурси і шкіл був помічний д-рови Бачинському д. Олександр Панейко.

Академічний Дім. Найбільше незатерті сліди своєї господарки в українських інституціях полишили Москалі в Академічному Дімі при вул. Сушійського, котрий виглядає тепер, як стайня недбалого господаря. Вікна по більшій частині повибивані, всі замки від дверей повідривані, двері порубані або поломані, всюди повно сміття, стіни, сходи й підлога чорні від бруду — словом незатерті сліди переходу азійської орди. В часі найзду Москалів стояло там російське військо розмірно в великій числі; щоб воно могло поміститися, роблено потрібне місце сим способом, що меблі з кімнат повикидали й потім перед утечею дещо краще забрали з собою разом з кufрами та річами, що були там у кімнатах. У бібліотеках, що там находилися, зробили докладну ревізію і зсипали все разом до одної кімнати на стриху. В сій кімнаті можна подібати все, чого серце забажає: цілу бібліотеку „Академічної Громади“, скринти, книжки й канцелярські акти „Правничого Кружка“, бібліотеку природничо-географічного й просвітнього кружка, видання музичної накладні „Ліра“, різні друки й папери канцелярії Наукового Товариства ім. Шевченка, бюст Шевченка й Огоновського, різні фотографії й ин. Та ціла верства сього воєнного музею груба бодай на один метр. Пор. „Українське Слово“ ч. 81.

Як повідомляє нас д. В. Гнатюк, згинули збірки етнографічних матеріялів його й Етн. Комісії та його ціла переписка. Шкода величезна!

Світова війна.

(Огляд подій від 6 до 12 жовтня 1915).

Старий Мольтке висловив думку, що хоч війна, правда, служить цілям загальної державної політики, однак вона мусить слухати власних мілітарних законів, до яких не сміє мішатися політика. Нинішня світова війна виказала неслухність сеї тези, яку поставлено на підставі досвіду, зробленого в часі францусько-німецької війни з років 1870—71. — Як у союзників, так і по боці їх противників руководилися в теперішній війні не тільки військовими оглядами, але признано й політичним міркуванням вплив на мілітарні справи. Така політична стратегія

керувала також й останніми пробами Французів й Англіїців переломити фронт на заході. Як Жофр, так Френч зрозуміли, що по відкиненню Москалів далеко в глибину їх краю центральні держави легко зможуть перекинути свої війська на захід, і рішилися, не ждучи сеї хвили, зачати зі своєї сторони офензиву. Думали, що досягнуть сим способом якийсь успіх, як не на полі боротьби, то бодай в опінії нейтральних балканських держав, котрі з'орентувавшись в ситуації, в останнім часі відмовили послугу своїм західним опікунам. Але між зрозумінням

й успіхом лежить в середині виконання. А се не вдалось зовсім. Мимо того, що Французи декілька разів повторювали та з великою енергією і при помочи величезних мас військ перевели наступи (особливо в Шампанії, де після перерви, яка наступила ще 2 жовтня, тривали вони, почавши від 4 жовтня аж до 7 жовтня) досягнули тільки незначний місцевий успіх в околиці Суен і Таір, де посунули ся на кількисот метрів уперед. Жертви, які вони понесли при сій нагоді в людях (близько 200,000 Французів й Англіїців упало, ранено або дісталось у полон), не стоять до сього успіху в ніякій пропорції, тим більше, як узяти під увагу, що німецькі страти не досягають навіть 38,000.

Аби прийти своїм західним союзникам на поміч, почали й Москалі в останнім часі переходити до офензиви. Вивязались завзяті боротьби в околиці Сморгоня і Вишнева, як також на полудне від багач Припяти в околиці трикутника кріпостей. 6 жовтня перейшли Москалі в околиці Кремінця й Дубна по сильним артилерійним приготуванню до наступу. 7 жовтня поширилась їх офензива на цілий операційний фронт на Волині тай у східній Галичині, почавши від бесарабської границі аж на північ від залізничної Ковель—Сарни, але всі зусилля Росіян відперли побідні союзні війська, що 6 й 7 жовтня тільки на Волині взяли в полон 4000 Москалів.

Нова російська офензива мала без сумніву на цілі вплинути на балканські держави, а передусім припинити заповіджену ще 19 вересня военну акцію центральних держав проти Сербії. Однак та, в основі незла стратегія Французів і Москалів покінчилась повним фіаском і не вплинула зовсім на положення на Балкані. 7 жовтня перейшли австрійсько-німецькі війська під проводом Макензена Дріну, Саву й Дунай, здобули 10 жовтня по завзятих боротьбах Білгород, а 12 жовтня Семендрию, взяли велике число Сербів у полон і забрали багато гармат й иншого военного матеріалу. При самім занятю Білгорода попало в руки австрійських військ 9 корабельних і 26 пільних гармат, дуже багато крісів, 10 офіцерів і понад 600 жовнірів, а німецькі війська взяли в полон 14 офіцерів, 1552 жовнірів, здобули 17 гармат і два машинні кріси. В межичасі положення на Балкані наслідком „ultimatum“ Росії до Болгарії розвинуло ся значно скорше, ніж можна було сподіватись. По зірванню дипломатичних зносин з державами почвірного порозуміння Болгарія стоїть готова до бою і Сербія кожної хвилі може сподіватись, що на її східній границі зачнесть ся нова війна з противником, котрий не забув ще зради з року 1913. Виринає тут питання, чи Румунія і Греція можуть в теперішній балканській війні лишити ся нейтральними. Румунія зайняла на разі вижидаче становище, але положення може стати для румунського правительства критичним, якби російські війська схотіли перейти через румунську територію на поміч Сербії. Оскільки Румунія залежить на її самостійности по війні, не могла-б вона обмежитись на самім протесті, як се зробила Греція. А й грецький король дав усуненням Веніцельоса до зрозуміння, що не має охоти стати сліпим знарядом у руках Англії й Франції, котрі почали в Солуні висаджувати на сушу війська проти Болгарії. Ті держави, які так знехтували нейтральність Греції (а скільки то крику було з нагоди нарушения бельгійської нейтральности Німцями?) мусять усе мати на увазі, що в разі певдач поки-що нейтральна Греція могла-б без найменшого труду відтати їх війська від операційної підстави та замкнути їм відворот. Та поминувшисе, дорога з Солуня до Білгорода далека й веде через прикрий терен, а фран-

цузько-англіїська армія може по дорозі стрінути ся не тільки з болгарськими, але й турецькими військами, що так уславились при геройській обороні Дарданелів. Тому надії Сербії на поміч з боку своїх дотеперішніх протекторів дуже слабкі й долю Сербії можна вважати вже майже за порішену.

На Дарданелях в останнім часі не було більших боротьб і в найближшій будучности не можна там нічого сподіватись. Дарданельське підприємство почвірного порозуміння принесло йому тільки необчислені страти й покінчилось повним банкрутством.

На італійським фронті, поминувши безуспішні наступи Італійців в околиці Фольгарія і Лявароне (найінтензивніші 7 жовтня), положення не змінене.

Бібліоґрафія.

Prof. Michael Hrushevsky. The Historical Evolution of The Ukrainian Problem. Translated with the kind permission of the Editor of La revue politique internationale By George Raffalovich. London, 1915. Стор. 58 + (1). Ціна один шілініг.

Переклад розвідки проф. М. Грушевського „Історичний розвій українського питання“ попереджає передмова перекладчика Юрія Рафаловича. Закінчують брошуру: Вибраний спис статей в звязку з українським питанням від часу вибуху війни та Поклик Українського Комітету в Англії, заходом котрого й видапа ся брошура.

Богдан Лепкий. В Тарасові роковини. Коштом і заходом товариства „Просвіта“. Відень 1915. Стор. 32. Ціна 30 сот.

Збірка віршів, з конечними даними з життєписи Тараса Шевченка в додатку до кожного, такого змісту: Хата; До Тарасової матери; Батькове пророцтво; Мрії та дійсність; Перші твори; До Тарасових поезій; Розвіяні мрії; Суд над поетом; Дорога; Пустиня; Шевченкова верба; Дядько; 26 лютого 1861; Зпоза гроба. Отя віршована коротка життєпис Шевченка стане дуже пожаданою лектурою вищих клас народніх і перших клас середніх шкіл і з огляду на свою форму причинить ся дуже до поширення поодиноких моментів з життя й творчости нашого Генія серед дітей. Книжечка ілюстрована.

Наших Вп. Передплатників і Післяплатників просимо:

- вирівнати залеглу передплату, евентуально її відновити, бо в противнім разі здержимо дальшу висилку часописи;
- при висиланню грошей на відтинку переказу, а де не вільно (напр. з Галичини), одночасно карткою повідомляти, на що гроші висилаєть ся, чи дана адреса постійна, отже чи можна її втягнути в спис постійних передплатників;
- при зміні адреси подавати також і стару, а бодай її число, а рівночасно конче надіслати марками 50 с.

Адміністрація.

Зміст: І. К. Знищення українських земель. — Др. Лев Ганкевич 3 мобілізаційних днів у Болгарії. — Др. Ос. Назарук. Над горішньою Стрипою. І. Чужинці в У. С. С. — П. Карманський. Кривавим шляхом. IV. — В. Лепкий. Під портретами предків (Докінч.). — Р. Кулчинський. Тов. Павлову. — Давня Росія. — В. Волоцький. Прощання М. Миколаєвича й дярз з Галичиною. — Др. З. Кузеля. Галицькі „емігранти“ в Росії. — Німецька преса про укр. справу. — Свято подяки амер. Укр. у Філадельфії. — Вісті: В Києві. З життя Українців у Камініч Подільським. „Шкідливі погоди“ укр. книжки для полонених. Смерть „Прик. Руса“. Респесії. Людська нужда на рос. военнім терені. — Посмертні згадки: Григ. Никорович, М. Ломницький. — Укр. т-ства й орг. у Львові в часі рос. інвазії — Світова війна. — Бібліоґрафія.

Відповідає за редакцію: Омелян Бачинський.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.